

Тематичний розділ: Вища школа

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Є. Л. Хачатрян

викладач, аспірант кафедри
педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Статтю присвячено визначенню й аналізу методологічних засад до формування міжкультурної дискурсивної компетентності студентів-економістів. Виокремлено та проаналізовано відповідні наукові парадигми (знаннєву, гуманістичну, культурологічну, управлінську, соціально-комунікаційну) і підходи (системний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, технологічний, знаково-семіотичний).

Доведено, що окреслені наукові парадигми і підходи визначають цілісність і багатоаспектність педагогічного процесу з формування міжкультурної дискурсивної компетентності студентів-економістів і є підґрунтям для реалізації розробленої педагогічної системи і поетапної педагогічної технології.

Ключові слова: *методологічні засади, парадигми, підходи, міжкультурна дискурсивна компетентність, студенти-економісти.*

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних трансформацій української держави одним із найважливіших завдань вищої школи є підготовка компетентних фахівців з економіки. Адже від їхньої професійної діяльності

залежатиме економічне зростання нашої країни та добробут суспільства. Покращення якості професійної освіти студентів-економістів передбачає їхню підготовку до ефективного професійного спілкування в умовах міжнародного співробітництва. Високий рівень культури професійного спілкування, основою якого є міжкультурна дискурсивна компетентність (МДК), уможливить досягнення економічних цілей під час міжкультурної комунікації з бізнес-партнерами інших країн.

На підґрунті аналізу поняття МДК, виокремлення її структури й функцій уточнюємо сутність поняття «міжкультурна дискурсивна компетентність студентів-економістів», що розуміємо як високий рівень здійснення міжкультурної дискурсивної діяльності, яка ґрунтується на системних знаннях з різних видів професійного дискурсу та правил їх побудови, необхідних для виконання економічної діяльності, дискурсивних умінь і навичках, а також особистісних якостях, що виявляються через умотивованість, вольовий прояв, толерантність і рефлексивність під час ділової взаємодії з представниками інших культур.

Педагогічне дослідження, спрямоване на формування МДК, є особливим видом пізнавальної діяльності, що здійснюється із застосуванням певних наукових парадигм і педагогічних підходів, які дозволяють всебічно вивчити об'єкт пізнання, розкрити закономірності і рушійні сили розвитку педагогічного процесу або явища, виявити засоби досягнення поставленої мети. Тож обґрунтування методологічних засад формування МДК у процесі професійної підготовки студентів є визначальним етапом даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук дозволяє констатувати, що проблема формування МДК студентів-економістів розглядалася за такими напрямками: загальні питання міжкультурної комунікації (М. Бахтін, Є. Верещагін, І. Денісова, Т. Колбіна, О. Садохін, С. Тер-Мінасова, N. Chomsky, R. Fischer, G. Hofstede, K. Jaspers, H. Lasswell, D. Thomas та інші); комунікативний дискурс (В. Борботько, В. Григорьева, Ю. Косенко, В. Степанов, Т. Мілевська, І. Шевченко, T. Van Dijk, D. Carbaugh та інші);

національні стилі комунікації і спілкування (М. Бердяєв, Т. Ларіна, В. Манакін, Е. Hall, G. Hofstede, W. Gudycunst, С. Kramsh та інші); комунікативна культура та комунікативна компетентність (С. Андрєєвої, Є. Верещагіна, І. Ярощук, G. Fisher, В. Hall, Е. Hirsch, D. Hymes та інші).

Незважаючи на значну кількість праць, проблема формування МДК студентів-економістів ще не отримала достатнього висвітлення в педагогічній літературі.

Мета статті – визначити й проаналізувати методологічні засади до формування МДК студентів-економістів, що є надійною основою для реалізації розробленої педагогічної системи і поетапної педагогічної технології.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових парадигм і підходів педагогічної науки дозволить виявити основні особливості формування МДК майбутніх фахівців з економіки. Серед парадигм, що склалися в сучасній педагогічній науці, переважають гуманістична, культурологічна, знаннєва.

У сучасній системі освіти знання є не самоціллю, а засобом для набуття соціального досвіду. Знаннєву парадигму вважають найстарішою в історії, оскільки з появою людства в першу чергу виникла потреба в отриманні знань, пошуку способів їх здобуття для пізнання навколишнього середовища. Проте саме в рамках знаннєвої парадигми відбувається засвоєння студентами знань у різних сферах життєдіяльності, на яких базуються відповідні вміння та навички з МДК. Гуманітарні дисципліни в нашому дослідженні слугуватимуть інструментом для пізнання інших культур і усвідомлення особливостей власної культури. Завдяки цьому формуватимуться відносини взаєморозуміння, взаємозбагачення та взаємодії між представниками різних бізнес-культур.

Відомо, що якість знань визначається не тільки істинністю самих знань, а їхньою духовною збагаченістю, особистісним ставленням людини до знань, які вона отримує в процесі навчальної діяльності. Ствердження особистості відбувається на засадах співпереживання, співраді, співробітництва, співтворчості, взаємоповаги, взаємозбагачення учасників педагогічного процесу [1, с. 9–28]. Так, у нашому дослідженні вважаємо за доцільне використання

переваг гуманістичної парадигми (Ш. Амонашвілі, А. Дистервег, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші), за якою інтереси, здібності та індивідуально-психологічні особливості студента визнаються найвищою цінністю, що створює умови для його всебічного розвитку. В основі гуманістичної парадигми – принцип гуманізму, який стверджує унікальність і цінність людини, незалежно від її національності, соціального статусу та статі, що має втілюватися в практичній діяльності викладача. Спирання на гуманістичну парадигму дозволяє максимально повно розкривати здібності студентів, забезпечувати життєву адаптацію, допомагати в особистісному зростанні (зокрема задовольняти різноманітні освітні потреби), реалізовувати діалогічні відносини між викладачем і студентами в процесі формування МДК.

Культурологічна парадигма пов'язана з культурологічним підходом, а також з розглянутою вище знанневою парадигмою. Як слушно зауважує Т. Колбіна, «знання є невід'ємним компонентом культури, їх засвоєння підвищує культурний рівень особистості. Принципи кодування і передавання інформації теж базуються на знаннях і є культурно зумовленими процесами» [2, с. 64]. Культурологічна парадигма акцентує увагу на необхідності засвоєнні культурної спадщини різних культур, їхніх духовних цінностей у процесі навчання. Набуття певного рівня культури дозволяє людині продуктивно взаємодіяти з оточуючим середовищем у різних сферах діяльності.

Парадигмальний підхід має відображати повноту педагогічного дослідження, а отже охоплювати статику і динаміку педагогічного процесу. На думку науковців (Т. Дмитренко, Т. Колбіної, К. Ярьсько та інших), сукупність освітніх парадигм доцільно доповнити управлінською і соціально-комунікаційною, що впливатиме на розроблення педагогічної технології через пов'язані з ними методологічні підходи [2, с. 5–6]. Таким чином, окрім знанневої, культурологічної і гуманістичної парадигми, які описують статику, доцільно розглянути управлінську і соціально-комунікаційну парадигми, що описують динаміку [2, с. 24].

Управлінська парадигма віддзеркалює цілеспрямованість, поетапність

педагогічного процесу. Ефективність управління й оптимальність прийняття рішень реалізовуватимуться за умови поступового переходу від управління з боку викладача через співуправління (викладачем і студентом) до самоуправління студентами власною навчальною діяльністю.

Соціально-комунікаційна парадигма ґрунтується на організації (вплив на особистість), управлінні (вплив на діяльність) і комунікації (вплив на суб'єктів навчальної діяльності). Соціальний аспект має прояв у взаємовпливі педагогічної системи і суспільства (через процеси навчання, розвитку, соціалізації особистості). Комунікаційний аспект виявляється у передаванні інформації між суб'єктами педагогічного процесу [3].

Для з'ясування напряму професійної підготовки студентів щодо формування міжкультурної дискурсивної компетентності (МДК) розглянемо методологічні наукові підходи, які визначають цей процес.

Формування МДК, як і будь-який педагогічний процес, є організованою, цілеспрямованою діяльністю педагога і тих, хто навчається [4]. Доцільність застосування в нашому дослідженні системного підходу зумовлюється тим, що він виконує орієнтаційну, світоглядну, пізнавальну та методологічну функції (І. Блауберг, В. Садовський, Є. Юдін та інші). Системний підхід, що вимагає розгляду частин у нерозривній єдності з цілим, передбачає чітке визначення мети, виявлення альтернативних шляхів її досягнення, врахування можливих наслідків її реалізації [5, с. 537].

Відтак системний підхід, пов'язаний зі знаннєвою парадигмою, забезпечує дотримання логіки здійснення наукового дослідження, уможливорює визначення сутності навчальної діяльності з формування МДК, розробку моделі формування МКК, педагогічної системи формування МДК тощо. Педагогічній системі формування МДК властиві такі інваріантні якості, як гнучкість, динамічність, варіативність, адаптивність, прогностичність, цілісність [6, с. 38], а також інтегративність [7, с. 56–57], що обумовлює її міждисциплінарний характер.

Так, формування МДК на засадах системного підходу сприятиме

усвідомленню студентами фундаментальних закономірностей міжкультурного дискурсу; сформує системне мислення завдяки засвоєнню теоретичних основ щодо сутності МДК, а отже, забезпечить успішне виконання професійної діяльності в майбутньому. Завдяки аспектному аналізу поняття «міжкультурний дискурс» у різних галузях знань студенти набудуть цілісного світосприйняття, що визначатиме вибір оптимальних засобів і методів під час аналізу проблем професійної діяльності. З боку викладача, системність і багатоманітність зв'язків педагогічного процесу формування МДК уможливить поетапність формування зазначеної компетентності, що також надасть змогу повертатись на попередні етапи навчальної діяльності в разі виявлення в студентів прогалин або труднощів у сприйнятті та засвоєнні навчального матеріалу.

Застосування культурологічного підходу (Є. Бондаревська, Н. Щуркова та інші) до формування МДК передбачає паралельне вивчення мови і культури, наголошення на ціннісно-орієнтаційному змісті педагогічного процесу, вивчення культурних універсалій і параметрів аналізу особливостей національних культур (моральні норми, культурні цінності тощо).

Відтак, культурологічний підхід надасть змогу студенту, як майбутньому фахівцю з економіки, сприймати особистість (бізнес-партнера, керівника, підлеглого, клієнта) крізь призму відповідної культури, оминаючи стереотипні уявлення й узагальнення. Таке сприйняття уможливить побудову безконфліктного міжкультурного дискурсу, а отже забезпечить ефективність у майбутній професійній діяльності.

Комунікативно-діяльнісний підхід (П. Гальперін, І. Зимня, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та інші) заснований на положенні про те, що основою навчання має стати духовне збагачення студентів, рефлексивність, здатність використовувати набуті знання в умовах, що змінюються. В основі діяльнісного підходу – єдність свідомості і діяльності [8], його застосування дає змогу організувати і здійснювати навчальну діяльність з формування МДК відповідно до її соціальної сутності – як спільної продуктивної діяльності, побудованої на основі суб'єкт-суб'єктних відносин її учасників. Під час

формування і досягнення цілей людина використовує в якості засобів різні культурні артефакти, тобто продукти попередньої діяльності (мову, соціальні норми, знання). Це дозволяє їй використовувати попередній соціальний досвід для набуття нового [9]. Оскільки особистість розкривається і розвивається тільки в діяльності [10], на основі комунікативно-діяльнісного підходу до формування МДК відбуватиметься цілепокладання, формуватиметься мотивація, самоконтроль і самооцінювання студентів.

Реалізація компетентнісного підходу (А. Вербицький, І. Зимня, Дж. Равен, А. Хуторської) під час формування МДК визначає практичну спрямованість навчальної діяльності, тобто має забезпечити здатність до застосування отриманих знань і навичок у самостійному вирішенні проблем у різноманітні навчальних і професійних ситуацій. Особливістю компетентнісного підходу є також підсилення прагматичної та гуманістичної спрямованості навчального процесу [11, с. 17].

Тож, за допомогою компетентнісного підходу формуватиметься самостійність студентів у вирішенні поставлених проблем, відповідальне ставлення до прийняття рішень на основі набутого соціального досвіду. Учасники педагогічного процесу будуть спроможні оцінювати результати власної діяльності, орієнтуватися в безлічі джерел інформації, самостійно обирати оптимальне вирішення проблемної ситуації.

Особистісно-орієнтований підхід (Є. Бондаревська, В. Серіков, А. Хуторської, І. Якиманська та інші) виокремлює гуманістичний зміст педагогічного процесу. У центрі уваги – становлення і розвиток суб'єктності тих, хто навчається: їхньої самоцінності, морально-етичних норм, усвідомлення важливості власної активної позиції. Зазначений підхід є методологічною основою для розвитку рефлексивності студента (здатності до самоаналізу, самореалізації, самокорекції). Викладачеві необхідно враховувати індивідуальний рівень особистісних якостей студентів (інтелектуальних, творчих, вольових, емоційних, етнокультурних), мотивувати їх до прояву і розвитку власних природних здібностей. Висока продуктивна задіяність у навчальний процес у

подальшому впливатиме на продуктивне співробітництво з бізнес-партнерами, самостійну орієнтацію в професійних ситуаціях, ініціативність у формулюванні та реалізації поставлених цілей.

Спираючись на ідеї вчених, які зробили вагомий внесок у розроблення технологічного підходу (В. Беспалько, П. Гальперін, Т. Ільїна, І. Лернер, Г. Селевко), висновуємо його значущість для реалізації розробленої педагогічної системи та розробки поетапної технології формування МДК і відповідних дидактичних засобів. Технологічний підхід зорієнтує суб'єктів педагогічного процесу на багатоваріантність його моделювання і проектування на основі опорних моделей і схем. За допомогою зворотного зв'язку викладач матиме можливість постійно коректувати методи і форми навчальної діяльності відповідно до діагностованої мети. Результат на кожному етапі педагогічної технології порівнюватиметься з еталонним для того, щоб у разі необхідності була можливість повернутися на попередні етапи педагогічної технології.

Застосування знаково-семіотичного підходу обумовлено необхідністю формування МДК засобами знаково-семіотичних систем, якими є знак, знакова система, символ, мова, текст. З позицій знаково-семіотичного підходу (М. Бахтін, Т. Дрідзе, С. Петров, Ю. Степанов та інші), висловлювання як послідовність певних знаків або зв'язний текст, з якими співвідноситься цілісна комунікативна ситуація, відображають певний фрагмент реальної дійсності і відтворюють особливості національної культури. Тож формування МДК студентів з урахуванням тріади “висловлювання – текст – культура” має бути спрямовано на формування мовленнєвої діяльності студентів (породження / сприйняття семіотичних одиниць – висловлювань, текстів), форма і зміст яких відповідає ситуаціям майбутньої професійної діяльності, визначається соціокультурним контекстом та комунікативними цілями студентів. Студентам необхідно набути вміння використовувати різні види професійного дискурсу відповідно до комунікативних ситуацій ділового спілкування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, окреслені методологічні парадигми і підходи до формування МДК визначають цілісність і багатоаспектність

відповідного педагогічного процесу та служать основою для створення його моделі. Обґрунтування методологічних засад формування МДК студентів-економістів уможлиблює дослідження статички (проектування педагогічної системи) і динаміки (педагогічної технології) процесу формування МДК.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на перевірку ефективності розробленої педагогічної системи та поетапної технології формування МДК на основі визначених методологічних засад.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш. А. *Школа Жизни*. / Ш. А. Амонашвили. – М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2000. – 144 с.
2. *Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця*: моногр. / Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько, Т. В. Колбіна й ін. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. – 424 с.
3. Дмитренко Т. О. *Основи сучасної педагогіки: Соціально-комунікаційний аспект дослідження* /Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько / Вісник ХДАК: зб. наук. пр. – Вип. 39. – Харків: ХДАК, 2013. – С. 220–225.
4. Сластєнин В. А. *Основные тенденции модернизации высшего образования* / В. А. Сластєнин // Педагогическое образование и наука. – 2004. – № 1. – С. 43–49.
5. *Філософський словник соціальних термінів* / під заг. ред. В. П. Андрущенко. – Х.: «Р. И. Ф.», 2005. – 672 с.
6. Подласый И. П. *Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов*: учебн. пособ. / И. П. Подласый. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 368 с.
7. Садовский В. Н. *Основание общей теории систем* / В. Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 280 с.
8. Рубинштейн С. Л. *Основы общей психологии* / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.
9. Нечаев В. Д. *О концепции современного гуманитарного образования* / В. Д. Нечаев, А. А. Вербицкий // Высшее образование. – 2011. – № 3. – С. 14–22.

10. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность* / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

11. Зимняя И. А. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия* / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

Khachatryan Y. Methodological grounds of forming inter-cultural discourse competence of students-economists

The article deals with determining and analysing methodological grounds of forming inter-cultural discourse competence of students-economists. The corresponding scientific paradigms (cognitive, humanistic, culturological, managing, social-communicative) and approaches (system, communication- and activity-oriented, personality-centred, technological, sign-semiotic) are outlined and analysed.

It is proved that the emphasised scientific paradigms and approaches determine a consistent and multi-aspect nature of the pedagogical process of forming inter-cultural discourse competence of students-economists. They are the basis for realising the elaborated pedagogical system and stage-by-stage pedagogical technology.

Key words: *methodological grounds, paradigms, approaches, inter-cultural discourse competence, students-economists.*